

Trivent Libri

© The Authors (2018)

Available online at <http://trivent-publishing.eu/>

Coeziunea discursului unionist – element firesc al discursului politic la 1918

*The Cohesion of the Unionist Discourse –
a natural element of the political discourse of 1918*

Cristian Măduța

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
cristian_maduta@yahoo.com

Abstract

The intellectual elite of Ardeal has continuously worked towards the implementation of national conscience among the commoners. At the beginning, such ideas influenced only an insignificant part of the people, but throughout the 19th century, with the help of the establishment of several cultural institutions, alongside the aid of schools, newspapers, and communication systems, cultural nationalism became one of the main pillars of collective mentality.

The historical argument motivates and justifies the struggle for national unity, offering assurance for the national destiny and a non-interrupted existence. The origin, the continuity or the Latinity are valuable in this respect, as they underline the vital character and the incipient force of the people.

Keywords: self-determination, mentality, unity, justice, freedom, discourse.

Coeziunea discursului unionist: element firesc al discursului politic la 1918

Cristian Măduța

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

La începutul secolului XX a fost firesc ca în procesele care aveau loc la nivel continental și global, națiunea română să-și definească un proiect de viitor al cărui element central era desăvârșirea construcției identitate prin făurirea României Mari. Acest lucru a fost posibil și ca o consecință a noilor raporturi de forțe afirmate la sfârșitul Primului Război Mondial și, mai ales, a afirmării pe scena internațională, a Statelor Unite ale Americii, care au militat pentru organizarea lumii postbelice în conformitate cu principiile enunțate în cele 14 puncte ale președintelui Woodrow Wilson: „Aspirațiile naționale ale popoarelor trebuie să fie respectate. În viitor popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât de propriul lor asentiment. Autodeterminarea nu mai este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decât în detrimentul lor”¹. Prin asumarea și îndeplinirea ideilor de unitate, națiunea română și-a asumat implicit atât principiile wilsoniene, de organizare postbelică a lumii, cât și valorile și principiile democratice ale momentului, prin acordarea de drepturi, libertăți și obligații egale tuturor cetățenilor noului stat,

¹ Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor* (București: Editura Academiei, 1988), 35.

rezultat din unirea Regatului României cu Basarabia, Bucovina și Ardealul.²

Astfel, în mentalitatea românilor, s-au impus idei care trasau națiunea ca și o entitate specifică, evidențiind originea, vechimea și virtuțile poporului și rolul său în lume. Un popor devine o națiune numai atunci când el decide autonom asupra evoluției și existenței sale în o țară care îi aparține în temeiul specificului său etnic. În virtutea acestui fapt, naționalismul român a dobândit forță, fapt ce i-a permis să fie un „element motor al evoluției istorice.”³

La început de secol, orașul Arad a devenit centrul politic al activității Partidului Național Român, iar coordonarea a fost realizată de un birou central, compus din arădenii Nicolae Oncu, Ioan Suciu, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop. Asumarea rolului de centru al luptei naționale este explicată de Ioan Suciu: „cheia rolului însemnat, la care s-au avântat arădanii în istoria luptelor noastre naționale, era în parte esențială talentul de organizare și deosebita vrednicie de-a lucra și jertfi pentru cauza națională, a frunțașilor arădani”.⁴

² O primă dovadă a acestui model de abordare a procesului de unificare o reprezintă răspunsul Comitetelor Naționale Român, Cehoslovac, Iugoslav și Polonez la manifestul „*Către popoarele mele credincioase*” a lui Carol de Habsburg din 3/16 octombrie 1918, reprezentând o încercare de salvare a Imperiului Austro-Ungar prin „federalizarea” sa. În răspuns se spunea: „Comitele reunite ale naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, având în vedere că este vorba de existența lor națională, denunță opiniei publice mondiale acest act de ipocrizie diplomatică. Bazându-se pe principiul naționalităților și al organizării democratice, singurele temeiuri de stat admise de către puterile aliate, aceste popoare au afirmat de o manieră categorică prin cuvinte și arme programele lor politice: constituirea de state naționale independente pe teritoriul actual al Austro-Ungariei”. În *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, De la independență la Marea Unire (1878-1918), coordonator: Gheorghe Platon (București: Editura Enciclopedică, 2003), 634.

³ M. L. Murgescu, B. Murgescu, *Conștiința națională ca formă de solidaritate umană în Identități colective și identități naționale: percepții asupra identității în lumea medievală și modernă* (București: Editura Universității din București, 2000), 9-21.

⁴ Ioan Suciu, *Arădanii și Partidul Național Român. Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național-istoric* (Arad: Tipografia Diecezană, 1926), 14.

Mersul evenimentelor social-economice, politice și culturale este reflectat în presa din această perioadă care prezenta cu însuflețire adunările populare organizate și strategia de luptă națională. Prin pana lui Vasile Goldiș și a celorlalți militanți ardeleni se demasca politica șovină a guvernelor reacționare de la Budapesta, afirmând necesitatea realizării unității naționale a românilor: „Una vrem să fie neamul românesc de aici în colo și unitatea aceasta vrem să fie consacrată înainte de toate aici în comitatul românesc al Aradului, care cu vitejie a mers și până aici în fruntea cetelor naționale luptând”,⁵ adoptându-se un rol activ, de conștientizare a realității istorice, prin lansarea principiului politic „prin noi înșine”: „Am susținut că activitatea parlamentară nu de aceea ne trebuiește, fiindcă am nădăjdui ca prin lupta noastră în parlament am fi în stare să determinăm factorii decisivi în conducerea statului la concesiuni de oarecare preț pentru îmbunătățirea sorții poporului nostru, ci pentru aceea, ca să deșteptăm conștiința națională, să mișcăm masele, să ducem viață în popor, să-l apropiem de conducătorii săi și să-l determinăm la muncă mai intensivă în cele sociale, economice și culturale.”⁶

Discursul politic unionist devine mult mai activ, militând pentru solidaritate națională, pentru recunoașterea și asigurarea ființei naționale a poporului român. Articolele de fond cu conținut politic sunt regăsite în fiecare număr al ziarului „Românul”: „Către națiunea română”, „Două acte istorice”, „Către popoarele lumii!”, „Convocare”, „Toată suflarea românească să se grăbească la Alba Iulia”, „Zi de sărbătoare”, „Proclamarea unității naționale” – fundamentează istoric prin penița celor mai de seamă luptători pentru unire, argumentul incontestabil conform căruia poporul român nu este un popor cucerit, sortit pieririi, „căci, dacă țara a putut fi cucerită, n-a fost și nația noastră. Ea stă astăzi, după

⁵ „Către românii din comitatul Aradului”, în *Românul*, nr. 208, 24 septembrie/7 octombrie 1913, p. 1.

⁶ Vasile Goldiș, *O părere individuală* în *Românul*, nr. 24, 30 ianuarie/12 februarie 1911, pp. 1-2.

nouăsprezece veacuri, plină de dorul și de puterea de a trăi pe care originea sa daco-latină i le-a sădit în sufletu-i nepieritor!”⁷

Se depun toate eforturile posibile pentru recunoașterea legitimității idealului unității statului național: „A suferit acest popor o mie de ani jugul iobăgiei și suferă acum jumătate de veac binecuvântările constituțiunii acestei nefericite țări, dar niciodată nu a renunțat la justele sale aspirațiuni naționale, la dreptul său firesc de a exista și a se dezvolta ca națiune română.”⁸ Naționalitatea și cultura proprie poporului român reprezentau dovezi convingătoare ale conștiinței și mândriei de rasă și de origine a poporului român, prin lauda adusă valorilor istorice, conform cuvintelor lui Ioan Suci: „fiu de țăran a fost Avram Iancu, fii din opincă ridicăți au fost tribunii Buteanu, Balint, Dobra, Solomon și ceilalți. De la voi, care sunteți miezul, sunteți trunchiul neamului nostru, a emanat vrednicia lor. Tot ce s-a făcut, prin voi s-a făcut. Voi sunteți gazdele casei mari a națiunii noastre”⁹.

Lupta românilor din Transilvania pentru dreptate, libertate și unitate națională este oglindită atât de pregnant discursul unionist, încât Vasile Goldiș este cel care afirmat cu tărie cel „mai aproape scop al politicii noastre românești”: „Ținta cea de pe urmă a politicii românești este: autonomia națională a românilor din Ungaria și Transilvania. Românii trebuie să ajungă acolo, ca să aibă ei singuri dreptul a dispune după bunul lor plac și după buna lor chibzuială asupra tuturor intereselor lor culturale și economice, administrându-se singuri pe sine în toate ale lor, chiar și în justiție. Aceasta va să zică libertate națională. Și fără libertate națională, nu poate fi cultură, nu poate fi morală, nu poate fi mai ales progres economic și fericire materială. În roată să mă frângă și niciodată nu voi înceta a propovădui acest adevăr, căci știu și simțesc că este

⁷ „Dreptul de cucerire”, în *Românul*, nr. 125, 9/22 iunie 1911, p. 1.

⁸ Vasile Goldiș, *Adunarea de la Arad* în *Românul*, nr. 25, 1/14 februarie 1911, pp. 1-2.

⁹ Ioan Suci, cu prilejul victoriei în alegerile din 1906, în Lucian Emândi, Viorel Suci, „Dr. Ioan Suci – luptător pentru unire”, în *Ziridava*, vol. III-IV (Arad, 1974), 130.

adevăr...”¹⁰. Iar în 1907, într-un fulminant discurs împotriva infamelor legi școlare propuse de contele Albert Apponyi, Ștefan Cicio-Pop afirma: „declarăm acest proiect ca cel mai brutal atac la existența școlii confesionale românești, protestăm în contra tendinței trădătoare de patrie, prin care se atentează la caracterul și ființa însăși a poporului românesc”.¹¹ Identitatea românească nu se poate lipsi de „limba noastră românească” care „mai scumpă ne este decât viața, gata suntem a muri cu toții pentru ea și vestim aceasta lumii, ca să se știe”.¹²

Anul 1917 a reprezentat pentru mișcarea social-democrată din Transilvania începutul acțiunii de restructurare organizatorică, precum și momentul în care gazeta „Adevărul” a reapărut într-o nouă serie, deoarece în anul 1914 aceasta și-a suspendat apariția datorită izbucnirii primului război mondial, precum și datorită persecuțiilor autorităților maghiare. Astfel, în anul 1917, la Budapesta, are loc Conferința Comitetului Central român al socialiștilor din Transilvania și Ungaria. În cadrul acestui forum, a fost lansat manifestul „*Către poporul muncitor român din Ungaria*”, manifest prin care social-democrații români au trecut, în contextul anilor 1917-1918, „de la un limbaj politic tipic internaționalist, proletar și pragmatic, la susținerea unor principii naționale”.¹³ Practic, manifestul exprima adeziunea social-democraților români din Ungaria la proiectul Partidului Național Român, concomitent, legitimând politic Partidul Social-Democrat al românilor din Ungaria, cerând înlăturarea regimului Kálmán Tiszași înfăptuirea unei reforme electorale democratice.

¹⁰ Vasile Goldiș, „Cel mai aproape scop al politicii noastre românești” în *Românul*, nr. 115, 27 mai/9 iunie 1911, pp. 2-3.

¹¹ *Tribuna*, anul XI, nr. 40, 20 februarie/5 martie 1907, p. 6.

¹² Ibidem.

¹³ Grigore Moldovan, Valer Moga, Sorin Arhire (coord), *Problema Transilvaniei în discursul politic de la sfârșitul Primului Război Mondial* (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009), 236 p., în *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca*, nr. L, 2011, pp. 413-414.

Declarația de la Oradea, care afirma hotărârea națiunii române din Transilvania de a se așeza „printre națiunile libere”, în temeiul dreptului ca fiecare națiune să dispună liber de soarta sa, a avut „un caracter istoric”¹⁴, iar în ziarul maghiar „AradiHirlap” se afirma că „toate păturile și curente românești sunt unanime a recunoaște că în aceste ceasuri de mare cumpănă singurul care poate să reprezinte națiunea română din Ungaria și Ardeal și să aducă hotărâri în absolut toate problemele este Comitetul Național”¹⁵.

Ziarul „Românul” desfășoară o intensă campanie de presă, fiind menit să lupte pentru drepturile sociale și naționale ale românilor, pentru solidaritate și unitate națională, pentru deșteptarea și întărirea conștiinței naționale „prin luminarea sufletelor asupra marelui adevăr că drepturile naționale sunt condițiunea neapărat necesară pentru programul economic și cultural, pentru fericirea oricărui popor”¹⁶. În primul său număr de după război, apărut în 6/8 noiembrie 1918, „Românul” publică un manifest intitulat „Către națiunea română”, prin care românii erau chemați să fie „mari la suflet în ceasurile acestea grele ale anarhiei” și demni de „încrederea și sprijinul anticipat al națiunilor mari culte, ca fiecare popor și fiecare individ să fie egal îndreptățit și stăpân pe soarta sa”. De asemenea, sunt chemați să intre în „garda națională română” și să poarte tricolorul, simbolul suveranității, al ființei istorice și politice, românii transilvăneni exprimându-și hotărârea de a se afla „printre națiunile libere”¹⁷.

Unitatea națiunii române – deziderat major al publicației, ființa națională și eroii neamului se regăsesc pe deplin în discursul unionist: „Acum ridicați fiind și noi la nivelul de om, voim să ne folosim de acest drept natural, vrem să ne scuturăm de jugul unguresc pe veci, care prin lanțurile robiei numai amuțiți și amorțiți

¹⁴ *Adevărul*, din 13/27 octombrie 1918.

¹⁵ *Aradi Hirlap* din 15 octombrie 1918.

¹⁶ Vasile Goldiș, *Programul nostru în Românul*, nr. 1, 1/14 ianuarie 1911, pp. 1-2.

¹⁷ Maria Dogaru, *Simboluri naționale: drapelul, imnul național*, (f.e.) (București, 1998), 15.

am fost. Vrem să arătăm lumii că în aste mâini mai curge un sânge de Traian și că ginta latină și capetele noastre le încoronează; vrem să dovedim că cultura, însușirile și caracterul nostru mai puritan și mai nobil este decât al opresorilor noștri seculari.”¹⁸

Dreptatea este valoarea etică și juridică în funcție de care se aprobă sau se dezaprobă relațiile sociale și raporturile juridice, normele juridice și hotărârile organelor de jurisdicție existente într-o epocă și într-o organizare socială dată. Domnia legii și a dreptății trebuia să reprezinte un imperativ și o certitudine, iar discursul politic, de luptă pentru dreptate sau de recunoștință pentru luptătorii români pentru drepturile naționale sunt pătrunse de patriotism și de emoția sacrificiului: „după veacuri de iobăgie, apăsare și umilire ajuns-a și neamul românesc din leagănul obârșiei sale a dispune liber de soarta sa și de viitorul său... Oligarhia odioasă care de veacuri a ținut puterea în aceastătară, în toiul războiului, când sute de mii de români, tot ce-avea mai bun oropsitul nostru neam, se luptau și-și vărsau sângele pentru scopul meschin al stăpânirilor de clasă a sugrumat nu numai școlile noastre, ci și acest organ de publicitate al comitetului partidului nostru național”.¹⁹

Eșecul tratativelor de la Arad din 13-14 noiembrie 1918 au reliefat în mod deschis problema despărțirii Transilvaniei de Ungaria și a permis să se întrevadă în mod clar direcția evoluției evenimentelor, după cum menționa ziarul „Drapelul”: „ne despărțim deolaltă și fiecare în parte vom porni pe calea noastră proprie, așa după cum ne dictează interesele proprii de viață națională..., așa după cum reclamă aceasta interesele proprii noastre ocârmuiri independente și ale libertății noastre naționale depline”.²⁰

¹⁸ Vasile Goldiș, *Scrisoare deschisă către neamul românesc în Românul*, nr. 17, 16/29 noiembrie 1918, pp. 1-2.

¹⁹ Vasile Goldiș, *Înviere*, în *Românul*, nr 1, 8 noiembrie 1918, p. 1.

²⁰ *Drapelul*, nr. 119, 6/19 noiembrie 1918.

După tratativele de la Arad, Vasile Goldiș a susținut că este necesară informarea opiniei publice mondiale asupra situației din Transilvania pentru ca aceasta să înțeleagă în mod corect „stările de lucruri de aici și măsurile ce se vor lua în continuare”.²¹ Astfel, paginile „Românului” exprimă în mod direct aspirația pentru idealul unirii, înregistrând toate evenimentele premergătoare, publicând manifestul adresat „Către popoarele lumii” de Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, prin care se proclama hotărârea românilor, aflați până atunci sub stăpânirea austro-maghiară, de a deveni liberi, independenți. Manifestul, tipărit în limba română, franceză și engleză, redactat de Vasile Goldiș și semnat de Ștefan Cicio-Pop, făcea cunoscut lumii refuzul guvernului ungar de a lua în considerare revendicările naționale ale populației românești. Manifestul trimitea dincolo de granițele Transilvaniei vestea că națiunea română „din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia și atârănarea”.²² În vederea realizării acestui deziderat, se aștepta și se cerea sprijinul întregii populații române din Transilvania, care „speră și așteaptă, ca în năzuințele pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi de aici înainte în veci”.²³ CNRC sublinia și prin acest document faptul că națiunea română va garanta și asigura egalitatea în drepturi pentru naționalitățile conlocuitoare.

După răspândirea în întreaga lume a dorințelor și deciziilor poporului român, Marele Sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania, lansează la 20 noiembrie 1918, Convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba. Documentul are o valoare istorică excepțională, purtând semnăturile lui Ștefan Cicio-Pop ca președinte și Gh. Crișan, ca secretar. Textul convocării reprezintă o sinteză argumentativă ce include viziunea gândirii democratice și

²¹ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România* (Cluj-Napoca, 1920), 100.

²² *Românul*, nr. 10, 7/20 noiembrie 1918, pp. 1-2.

²³ Ibidem.

patriotice a fruntașilor CNRC de la Arad, evidențiindu-se importanța Adunării Naționale de la Alba-Iulia pentru istoria poporului român, deoarece: „Istoria ne cheamă la fapte... vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți. În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărească însăși soarta sa de acum înainte”.²⁴ Acesta era principalul motiv pentru care era chemat poporul la Alba Iulia, „cetatea istorică a neamului nostru”.²⁵ Urmau precizări privind delegații oficiali la adunare, reprezentând toate instituțiile și organizațiile politice culturale, bisericești, sportive, militare transilvănene. Înțelegând faptul că decretarea unirii Transilvaniei cu România trebuie să fie în mod oficial expresia voinței întregului popor, semnatarii documentului specifică și că „la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru..., se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă”. Convocarea se încheie cu îndemnul: „Fii tare neam românesc, în credința ta, căci iată se aproprie ceasul mântuirii tale”.²⁶

La 14/27 noiembrie 1918, Partidul Social-Democrat al românilor din Ungaria face un apel către muncitorii români de a se prezenta în număr cât mai mare „La Alba Iulia” – titlul articolului de fond, deoarece la 1 decembrie, se vor întruni „toți reprezentanții chemați ai neamului românesc din Ungaria și Ardeal și prin cuvântul lor vor arăta lumii întregi voința întregului neam”.²⁷ Textul convocării a provocat bucurie unanimă și reacții de entuziasm în rândul populației românești, fiind firesc și imperativ, deoarece unirea Transilvaniei cu România este dezideratul națiunii române²⁸, iar în

²⁴ *Românul*, nr. 11, 8/21 noiembrie 1918, p. 1.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Adevărul*, 14/27 noiembrie 1918.

²⁸ Gh. Unc, „Aportul mișcării muncitorești și socialiste la Unirea Transilvaniei cu România”, în *Ziridava*, nr. VII, Arad, 1977, pp. 67-81.

articolul „La Alba-Iulia” publicat de ziarul „Adevărul”, social-democrații români lansau și ei un emoționant apel pentru participarea tuturor românilor la Marea Adunare Națională: „românii din Ungaria și Transilvania fără deosebire de clasă voesc să se unească cu frații lor de peste munți, ca împreună [...] să alcătuiască o Românie mare, în care să li se asigure toate mijloacele unei dezvoltări înfloritoare [...]. A sosit așadar împlinirea vremii. Alba-Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieți. Să mergem cu toți acolo”²⁹. Totodată, social-democrații evidențiau faptul că „nu e vorba numai de dezrobirea națională, ci și de ridicarea asupritului popor român la o treaptă socială mai înaltă și mai omenească”, iar viitoarele măsuri ce se impuneau includ „să pună la cale înfăptuirea reformei agrare, ca românul plugar să devină stăpân pe pământul părinților săi. Tot asemenea va trebui să se proclame la Alba-Iulia și dreptul de vot universal, precum și alte legi pentru fericirea poporului”.³⁰

La sosirea în Alba Iulia, Ștefan Cicio-Pop lăsa mărturie istoriei aceste cuvinte emoționante: „Din pat ne-am sculat unii și bolnavii am venit pe aceste locuri de bogate amintiri naționale. Aici a fost Golgota, aici trebuie să vină și mântuirea. Cu drag am venit la marea adunare națională, cea mai mare și mai frumoasă sărbătoare națională pe care au avut-o Românii de la descălecatul lui Traian încoace și doresc să ne apropiem de locul adunării cu smerenie și demnitate”.³¹

După cum se aprecia în ziarul „Românul” din 11/24 noiembrie 1918, „Cea mai frumoasă muzică românească o fac azi lanțurile grele și ruginite ce ne cad de pe mâini – ce se duc să nu mai vie”. Așa a fost marcat începutul unei noi istorii, susținută cu putere de toată suflarea românească de pe întreg teritoriul Transilvaniei, iar liderii politici de la 1918 au îmbinat cu succes în activitățile și în

²⁹ *Adevărul*, 17 noiembrie/1 decembrie 1918.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Alba Iulia* - număr ocazional din 1 decembrie 1918, p. 3.

discursurile lor, două însușiri esențiale: abilitatea de a antrena poporul român la luptă și crearea unei „metodologii” privind tacticile și strategiile atașate cauzei, însușiri care combinate, au asigurat coeziunea și efortul colectiv ce au condus la Unirea cea Mare de la Alba Iulia.

Prin publicistica și prin retorica discursul politic, corifeii Marii Uniri audemonstrat deschiderea spre universalitate, spre afirmarea valorilor rațiunii și credinței, incluse într-o evoluție graduală, astfel încât fiecare popor, neam, națiune, stat să fie dominat de valorile specifice momentului istoric, valori ce au menirea de a solidariza, de a uni energiile umane individuale sau colective; iar filosofia persistentă a epocii sale este ideea națională, idee care s-a desăvârșit prin crearea statului național unitar român la Alba Iulia, în 1918.

Bibliografie

Studii de specialitate

Clopoțel, Ion. *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*.

Cluj-Napoca, 1920.

Dogaru, Maria. *Simboluri naționale: drapelul, imnul național*, (f.e.).

București, 1998.

Emandi, Lucian, Viorel Suciu. *Dr. Ioan Suciu – luptător pentru unire*, în *Ziridava*, vol. III-IV, Arad, 1974.

Iacobescu, Mihai. *România și Societatea Națiunilor*. București: Editura Academiei, 1988.

Istoria Românilor. Vol. VII, tom II, „De la independență la Marea Unire (1878-1918)”, coordonator: Gheorghe Platon. București: Editura Enciclopedică, 2003.

Moldovan, Grigore, Valer Moga, Sorin Arhire (coord). *Problema Transilvaniei în discursul politic de la sfârșitul Primului Război Mondial*. Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009. 236 p. În *Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca*, nr. L, 2011, pp. 413-414.

Murgescu, M. L., B. Murgescu. „Conștiința națională ca formă de solidaritate umană”. În *Identități colective și identități naționale: percepții asupra identității în lumea medievală și modernă*. București: Editura Universității din București, 2000.

Suciu, Ioan. *Arădani și Partidul Național Român. Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național-istoric*. Arad: Tipografia Diecezană, 1926.

Unc, Gheorghe. *Aportul mișcării muncitorești și socialiste la Unirea Transilvaniei cu România*. În *Ziridava*, nr. VII, Arad, 1977, pp. 67-81.

Presa vremii

Adevărul, 14/27 noiembrie 1918.

Adevărul, 17 noiembrie/1 decembrie 1918.

Adevărul, din 13/27 octombrie 1918.

Alba Iulia - număr ocazional din 1 decembrie 1918.

AradiHirlap, 15 octombrie 1918.

Drapelul, nr. 119, 6/19 noiembrie 1918.

Românul, nr. 1, 1/14 ianuarie 1911.

Românul, nr. 1, 26 octombrie/8 noiembrie 1918.

Românul, nr. 10, 7/20 noiembrie 1918.

Românul, nr. 11, 8/21 noiembrie 1918.

Românul, nr. 115, 27 mai/9 iunie 1911.

Românul, nr. 125, 9/22 iunie 1911.

Românul, nr. 17, 16/29 noiembrie 1918.

Românul, nr. 208, 24 septembrie/7 octombrie 1913.

Românul, nr. 24, 30 ianuarie/12 februarie 1911

Românul, nr. 25, 1/14 februarie 1911.

Tribuna, anul XI, nr. 40, 20 februarie/5 martie 1907.